

CONTENTS

THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW; THE HISTORY OF POLITICAL AND LEGAL STUDIES

Vovk O.Y., Karpichkov V.O.

THE RIGHTS OF WHICH THE MINOR RUSSIAN PEOPLE ARE JUDGED
OF 1743 AS LEGAL MEMORY OF MUNICIPAL SELF-GOVERNMENT IN UKRAINE..... 1

Ievdokymov V.V.

LOCATION OF GALITIAN SEJM IN THE STATE PROCESSES OF GALICHYNY
OF THE SECOND HALF OF THE XIX-th c. 7

Melnichuk S.M.

NORMATIVE-CONTRACTING LAW-MAKING FORM
OF THE REALIZATION OF FUNCTIONS OF MODERN STATE OF UKRAINE..... 12

Terela H.V.

SOURCE BASIS FOR MONITORING AND CONTROL OF LABOR LEGISLATION
IN UKRAINE (THE ENDING OF 19th – THE BEGINNING OF 21th cent.)..... 18

CONSTITUTIONAL LAW; MUNICIPAL LAW

Iliashko O.O.

RIGHTS OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS AND REFUGEES:
PROBLEMS OF THEIR PROTECTION 24

Shapoval T.B., Chubina A.S.

LOCAL SELF-GOVERNMENT IN UKRAINE
AS THE CONSTITUTIONAL AND LEGAL INSTITUTE 33

CIVIL LAW AND CIVIL PROCESS; FAMILY LAW; INTERNATIONAL PRIVATE LAW

Navalniava N.M.

CONFISCATION OF PROPERTY: CIVIL AND LEGAL ASPECT 39

Slobodian O.M.

HISTORICAL BACKGROUNDS OF DEVELOPMENT
OF FOREIGN COUNTRIES' LEGISLATION IN SPHERE OF CIVIL LIABILITY
FOR THE DAMAGE CAUSED BY A SOURCE OF INCREASED DANGER..... 46

COMMERCIAL LAW, ECONOMIC-PROCEDURAL LAW

Semeriak M.M.

MEDIATION AS A WAY OF RESOLVING CONFLICTS BETWEEN ECONOMIC ENTITIES 51

LABOR LAW; THE RIGHT TO SOCIAL SECURITY

Bontlab V.V.

DEVELOPMENT OF LEGISLATION ON THE RESOLUTION
OF LABOR DISPUTES (CONFLICTS) DURING THE PERIOD
OF UKRAINE'S INDEPENDENCE: THE HISTORICAL AND LEGAL CONTEXT 55

Burka A.V.

THE COMPENSATION FOR MORAL DAMAGE TO PERSONS WHO HAVE SUFFERED
AS A RESULT OF AN ACCIDENT AT WORK OR OCCUPATIONAL DISEASE:
CRITERIA FOR DETERMINING THE AMOUNT OF COMPENSATION 62

Koliesnik T.V.

PREVENTIVE MEASURES FOR ENSURING LABOR DISCIPLINE 68

Rusal L.M. TYPES OF FUNCTIONS OF LABOR LAW	73
ADMINISTRATIVE LAW AND PROCESS; FINANCE LAW; INFORMATION LAW	
Berlach A.V. THE ESSENCE OF NATURAL MONOPOLY IN THE FIELD OF ELECTRIC ENERGY AS AN OBJECT OF ADMINISTRATIVE AND LEGAL REGULATION OF UKRAINE.....	78
Kondratenko V.M. FORMING AND DEVELOPMENT OF PARADIGM OF ADMINISTRATIVE FACILITIES PROVIDING OF RIGHTS AND FREEDOMS PERSONS WITH DISABILITY	84
Kostenko O.V., Kostenko V.V. CROSS-BORDER IDENTIFICATION OF PHYSICIAN AND LEGAL ENTITIES, AS AN ELEMENT OF THE LEGAL REGULATION OF ELECTRONIC TRUST SERVICES IN THE EUROPEAN UNION.....	90
Topchii O.V. SUBJECTS TO ENSURE INFORMATION SAFETY OF MINORS IN THE PARADIGM OF ADMINISTRATIVE LAW.....	94
CRIMINAL LAW AND CRIMINOLOGY; CRIMINAL ENFORCEMENT LAW	
Brytanska O.V. FEATURES OF JUVENILE CRIMINAL RESPONSIBILITY: GENESIS, INTERNATIONAL ASPECTS, AND MODERNITY OF UKRAINE	101
Zherzh N.A., Khamalay A.K. CRIMINAL LEGAL UNDERSTANDING OF THE EXPLOITATION OF CHILDREN.....	107
Lutchyn V.I. CRITERIA FOR CLASSIFICATION OF CRIMINAL OFFENCES UNDER CRIMINAL LAW IN UKRAINE AND IN POLISH REPUBLIC	112
Shemchuk V.V. CYBERCRIME AS AN OBSTACLE THE DEVELOPMENT OF THE INFORMATION SOCIETY IN UKRAINE	119
CRIMINAL PROCEEDINGS AND CRIMINALISTICS; FORENSIC EXAMINATION; OPERATIONAL SEARCH ACTIVITY	
Koval A. A. THE MECHANISM OF PROVISION OF HUMAN RIGHTS DURING THE PROCEEDINGS OF THE SECRET INVESTIGATIVE (SEARCH) ACTIONS	125
Lysachenko S.L. JUDICIAL CONTROL OVER MEANS OF OBTAINING INFORMATION FROM A PERSON IN A CRIMINAL PRE-TRIAL PROCEEDING	132
Shilo A.V. DIRECTIONS OF USE IN CRIMINAL PROCEEDINGS OF INFORMATION, OBTAINED AS A RESULT OF UNDERCOVER INQUISITIONAL (SEARCH) ACTIONS.....	137
JUDICIAL SYSTEM; PROSECUTOR'S OFFICE AND ADVOCACY	
Lipinska I.V. FUNCTIONING OF PROSECUTOR'S OFFICE: UKRAINE AND FOREIGN EXPERIENCE	143

INTERNATIONAL LAW

Pashko D.V.

THE EXPERIENCE OF THE EU COUNTRIES IN THE SETTLEMENT
AND IMPLEMENTATION OF THE LAW ON PUBLIC SERVICE148

Shupyk D.S.

THE EXPERIENCE OF LEGAL REGULATION
OF WASTE MANAGEMENT OF EU COUNTRIES155

REVIEWS

Chuvakov O.A.

REVIEW OF THE MONOGRAPH BY KATERYNCHUK K.V.
“CRIMES AGAINST THE HEALTH OF PERSON:
ISSUES OF CRIMINAL LEGAL THEORY AND PRACTICE”.....159

Information about authors.....161

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 340.15

Вовк О.Й.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Карпичков В.О.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

«ПРАВА, ЗА ЯКИМИ СУДИТЬСЯ МАЛОРОСІЙСЬКИЙ НАРОД» 1743 РОКУ ЯК ПРОВОДА ПАМ'ЯТКА МІСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ УКРАЇНИ

У статті аналізується пам'ятка права міського самоврядування – «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 року, що є кодифікованим збірником нормативних актів у козацько-гетьманській Україні XVIII століття. Розглядаються особливості створення цього збірника, його структура, зміст і детально аналізуються положення, які присвячені міському самоврядуванню українських міст Гетьманщини.

Ключові слова: самоврядування, міське право, кодифікація, магістрат, міщани, вїйт, бургомїстр.

Постановка проблеми. Протягом останнього часу поряд із важливими суспільними й економічними перетвореннями в Україні проводяться системні реформи з упорядкування місцевого самоврядування, що досить часто супроводжуються певними труднощами, подолати які можна шляхом глибокого знання історико-правової спадщини попередніх етапів формування національної правової системи. Однією з таких правових пам'яток можна вважати збірник законів «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р., який посідає важливе місце серед історико-правових джерел українського міського самоврядування періоду Гетьманщини XVIII ст.

Актуальність теми зумовлюється важливістю дослідження витоків місцевого самоврядування як є однією з основних підвалин демократичного режиму, адже право громадян на участь в управлінні державними справами є важливим демократичним принципом, якого дотримуються всі цивілізовані держави. Це право може реалізовуватися безпосередньо на місцевому рівні, оскільки саме на місцевому рівні найкраще створювати умови для побудови сучасного демократичного громадянського суспільства, члени якого б відчували свою участь в управлінні державою та водночас

відповідальність перед нею. Існування органів місцевого самоврядування, наділених реальними повноваженнями, забезпечує ефективне й близьке до громадянина управління. Держава, у свою чергу, має забезпечувати та гарантувати громадянам ефективну участь в управлінні державою, оскільки зміцнення місцевої влади зміцнює націю загалом, посилює забезпечення ефективнішої й демократичнішої суспільної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність обраної теми обґрунтовується тим, що хоча останнім часом окремі питання, пов'язані з аналізом положень «Прав, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р., розглядали в працях такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як О.І. Биркович, І.Й. Бойко, М.С. Булкат, К.А. Вислобоков, В.Д. Гончаренко, О.І. Гуржій, Ю.Л. Дмитришин, О.М. Мироненко, Т.О. Матвєєва, В.В. Молдаван, Т.О. Остапенко, Я.М. Падох, В.З. Прус, Н.П. Сиза, І.Я. Терлюк, І.Б. Усенко, В.З. Ухач, В.В. Цветков, В.С. Шандра, Ю.С. Шемшученко та інші, в історико-правовому аспекті дослідження цього зводу українського права як історичної правової пам'ятки самоврядування українських міст XVIII ст. спеціально не проводилися.

Постановка завдання. Метою наукового дослідження є історико-правовий аналіз збірника «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. («Права») як правової пам'ятки міського самоврядування України періоду Гетьманщини та визначення його значення для об'єктивної характеристики муніципально-правових відносин в українських містах XVIII ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. На нашу думку, поняття «джерело права» є багатоаспектним і несталим, таким, що враховує зміни та зрушення, які відбуваються водночас із розвитком самого суспільства [2, с. 62]. Тому «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. необхідно розглядати як історичне документальне джерело, що є носієм правової інформації, яка виникла в ході історичної еволюції міського самоврядування періоду Гетьманської України. Оскільки значення нормативних актів для істориків права полягає в тому, що саме вони становлять основу всіх правових норм [3, с. 358], у такому сенсі збірка «Права, за якими судиться малоросійський народ» цінна тим, що відображає історико-правову реальність у юридичних нормах, аналіз яких дає можливість робити висновок про політичний та економічний стан українського суспільства, розвиток соціальних інститутів, культури, моралі, приватних відносин, судочинства й міського самоврядування в тогочасних українських містах зокрема.

На початку XVIII ст. значно спрощене внаслідок тривалих війн правове життя України поволі поверталось до мирного стану, знову висували на передній план приватні інтереси. Численні правові конфлікти й суперечки, що виникали із суспільних відносин, вимагали негайного судового вирішення. Перед судовими органами постало невідкладне завдання вирішувати щоразу все складніші спори та призначати покарання на підставі законів, що містили застарілі, нечітко сформульовані й досить часто суперечливі норми. Протиріччя, що зростали, між новою соціальною ієрархією та військовою республікою, якою фактично була Гетьманщина, зумовили численні проблеми насамперед внутрішнього характеру [3, с. 17].

Необхідність кодифікації права України XVIII ст. зумовлювалась насамперед суто об'єктивними економічними причинами, що склалися на той час у державі, у тому числі розвитком феодальної власності на землю та закріпаченням селян українськими, польськими, литовськими, а згодом і російськими феодалами. Отже, поставала

цілком логічна необхідність узагальнення та систематизації правових норм, які б повністю відповідали потребам того часу [4, с. 17].

Окрім того, правова система Гетьманщини XVIII ст. містила норми Литовського Статуту, актів гетьманської влади, козацького звичаєвого права, церковного й магдебурзького права, мала серйозний недолік: правові норми зазначених джерел часто суперечили один одному й були значною мірою застарілими. Усе це породжувало низку проблем і надавало змогу судовим органам стосовно одних і тих самих справ виносити різні рішення залежно від того, на яке джерело їм було вигідно посылатися під час вирішення судових конфліктів. Так, А.Ф. Кістяківський у праці «О своде законов, действующих в Малороссии» до основних причин створення «Прав, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. зараховував такі: 1) різноманітність наявних законів, які суперечили одне одному; 2) проблеми застосування різних правових норм під час здійснення судочинства [5, с. 5]. На аналогічні причини кодифікації вказував відомий історик і теоретик права Ф.В. Тарановський, який займався дослідженням джерел українського права [6, с. 110]. На невідповідність і суперечливість між різними джерелами права, що діяли в Україні, та плутанину між ними вказував також український історик і філософ Д.І. Багалея [7, с. 30].

Створення «Прав, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. стало важливою подією у становленні української правової системи. Кодекс став результатом майже 15-річної напруженої праці кращих правників Гетьманщини та вміщав здобутки вітчизняної правової думки того часу. Незважаючи на те що царська адміністрація Росії не поспішала з уведенням збірника в дію, а численні узгодження тексту «Прав» зтяглися з 1743 р. до 1756 р., вони поширювалися в Україні у вигляді рукописних списків, за якими вивчали українське право та на які посилалися в судовій практиці [8, с. 7].

Джерельна база кодифікації не обмежувалась самим лише Литовським статутом, а й включала норми магдебурзького права, німецького права, окремі положення козацького звичаєвого права, чинне гетьманське законодавство, російське імперське законодавство, а також деякі оригінальні новели. Окрім цього, створений кодекс містив деякі норми канонічного права, що лягло в основу як магдебурзького права, так і Литовського Статуту, а також безпосередньо ввійшло до положень «Прав» через доповнення редакційної комісії,

до якої були залучені представники духовенства [8, с. 15]. Найбільше посилань у тексті «Прав» є на Литовський Статут і магдебурзьке право.

Варто зазначити, що своєрідною особливістю кодифікаційної роботи є те, що під час створення кодексу його автори вносили правки й доповнення до положень з вищевказаних джерел, перш ніж уносити їх до тексту закону. Отже, комісія зробила величезну редакційну роботу. Звичайно, залишається актуальним питання, чим саме керувалися члени комісії, коли змінювали положення або вдосконалювали ці норми. Однак під час створення кодексу комісія, без сумніву, мала брати до уваги особливості українського звичаєвого права. Тому можна припустити, що в роботі кодифікаційна комісія керувалися саме звичаєвим правом на користь українського народу.

«Права» підготовлені в процесі урядової кодифікації українського права протягом 1728–1743 рр. під офіційною назвою «Права, по которым судится малоросійській народъ высочайшимъ всепресветлейшія державнейшія великія государыни імператриці Елисавети Петровны самодержици всеросійскія ея імператорского священнейшаго величества повеленіємъ из трех книгъ, а именно Статута Литовского, Зерцала Сацонского и приложенных при томъ другихъ правъ, також де из книги Порядокъ по переводе из польского латинского языков на російській діалектъ в едину книгу сведенныя в Глухове лета от ржства Христова 1743» [8, с. 4] тогочасною канцелярською мовою.

Кодифікаційна комісія складалася з освічених людей, серед яких були вчені, юристи-практики, добре обізнані з правовою системою того часу, працівники державного апарату, нова шляхта, професійні військовослужбовці, а також представники духовенства. До її складу впродовж 15 років входило 70 осіб, серед яких були представники від міст: київський лавник Яків Величковський, писар ніжинського магістрату Григорій Кониський (Конецький), київський бургомістр Нечай, чернігівський бургомістр Степан Россовський, київський бургомістр (згодом райця) Федір Силич, київський бургомістр (регент ратуші, регент магістрату) Олександр Філевич [8, с. XLIX], які, очевидно, в силу своєї ерудиції та професійної практики займалися впорядкуванням і вдосконаленням норм міського права та приведенням їх у новому зводі до певної внутрішньої узгодженості. Поєднання самобутніх українських козацьких традицій з кращими традиціями Речі Посполитої в комплексі з дієвістю

роботи кодифікаційної комісії пояснює закономірність високого рівня правової культури створеного збірника «Права, за якими судиться малоросійський народ», його стану незалежність і намагання Комісії в наслідуванні досить прогресивного Литовського статуту. Норми, що містилися у «Правах», не тільки відображали особливості соціально-економічного й політичного ладу України того часу, а й окреслювали той напрям розвитку держави, який передбачали українські феодалі. Тут важко не погодитись із твердженням М.П. Василенка, що в дечому норми «Прав» ідуть попереду життя, тому, щоб установити правдивий стан речей, треба обов'язково їх перевіряти архівним матеріалом [9, с. 373].

«Права» складаються з 30 глав, що розділялися на артикули, які, у свою чергу, поділялися на пункти. Усього налічується 531 артикул і 1716 пунктів. Варто зазначити, що жоден із розділів «Прав» не можна трактувати як повну систематичну збірку галузевих норм. Усі 30 розділів є різноманітними за своїм змістом, а також за стилістикою викладу матеріалу. Окремий розділ може включати норми кримінального, цивільного, процесуального права, а деякі норми, які взагалі важко класифікувати.

Структура збірника є такою: глава 1 «Про правову силу та важливість прав малоросійських» – один артикул; глава 2 «Про Божу честь» – 6 артикулів; глава 3 «Про найвищу честь і владу монаршу» – 15 артикулів; глава 4 «Про вольності та свободи малоросійські» – 14 артикулів; глава 5 «Про військову державну службу і про військовий порядок» – 21 артикул; глава 6 «Про співвідношення мирських і духовних судів і про приходських священників» – 4 артикули; глава 7 «Про суди, суддів та інших осіб, які мають стосунок до суду й дотримання правового порядку в судових справах» – 25 артикулів; глава 8 «Про позивача та відповідача, а також про судовий процес і докази, про декрети й вироки, про апеляцію і штрафи» – 40 артикулів; глава 9 «Про проведення судочинства в різних випадкових судах і про земську давність» – 18 артикулів; глава 10 «Про весілля, придане, віно, успадкування чоловіка після смерті дружини і дружини після смерті чоловіка, про розлучення» – 37 артикулів; глава 11 «Про опікунів і їх опіку над сиротами, а також над нероздільним майном неповнолітніх братів і сестер їхніми дорослими братами та сестрами і про поділ майна між ними» – 11 артикулів; глава 12 «Про тестамент або духовні заповіти» – 15 артикулів; глава 13 «Про спад-

щину майна по низхідній, висхідній і побічній лінії рідства, по усиновленню бездітними, а також про владу батьків над дітьми» – 21 артикул; глава 14 «Про продаж, купівлю, викуп, дари і про диспонування її, тобто розпоряджання усіляким чином маєтками і про різні записи» – 27 артикулів; глава 15 «Про майно та речі, які даються в оренду чи у відкуп» – 8 артикулів; глава 16 «Про борги, заклади, поруку, поклажу й арешт» – 49 артикулів; глава 17 «Про земські справи» – 20 артикулів; глава 18 «Про портові ринки, повені, про затоплені товари, про суміжні ріки, млини, ставки та затоплені сіножаті» – 6 артикулів; глава 19 «Про пущі, ліси, бори, діброви, гаї, бортні дерева, про звірині й рибні ловлі, озера, сіножаті, пожежі в пущі та в полі, про диких звірів, про пташині принади, про гнізда соколині, лебедині, про боброві гони, а також про хоромні побудови, сади, городи й усякі ґрунти, про пожежі домів, хуторів і про підпалювачів» – 21 артикул; глава 20 «Про гвалти й насилля, про напад, вбивство, побої та каліцтва, рани, розбої з безчестям, про страту й покарання тих, хто вчинив злочин, про плату за голову, за каліцтво, за травмування суглобів, побої, рани та безчестя шляхти чи воїнського звання й інших людей» – 59 артикулів; глава 21 «Про вбивство людей посполитого звання, служивих, майстрових та інших, а також виродків і шельмуватих і про плату за їхнє життя, каліцтво та за безчестя» – 5 артикулів; глава 22 «Про грабежі, різні шкоди та відповідальність за них» – 20 артикулів; глава 23 «Про страту й покарання прилюбодіїв, блудників, гвалтівників жінок і дівчиць, а також мужеложників і скотоложників» – 14 артикулів; глава 24 «Про злодіїв і покарання їх, також про інші злочинні діяння» – 23 артикули; глава 25 «Про те, які особи, що притягнені до кримінальної відповідальності, підлягають допиту та катуванням, а які – ні, про смертну езекуцію над винними, про катів і про утримання в судах книг, які називаються чорними та протестними» – 14 артикулів; глава 26 «Про магістрат або міський уряд у привілейованих та інших менших містах, про міські суди та про інші посади» – 6 артикулів; глава 27 «Про слуг і про людей вільних і невільних» – 22 артикули; глава 28 «Про ярмарки, торги та купецькі контракти» – 6 артикулів; глава 29 «Про суд над землеробами, про сільський порядок, про пастухів, плугатарів, погоничів та скот»; глава 30 «Про циган, татар, жидів та інших невірних, про безчестя, поранення та їх убивство» – 9 артикулів. Окрім цього, «Права» містили пояснення цитат, які зустрічаються в тексті, алфа-

вітний реєстр і зміст з указаними назвами глав і стислим викладом змісту артикулів [8].

Міське право Гетьманщини XVIII ст. являло собою сукупність норм, що регулювали суспільні відносини між різними верствами міського населення з питань організації та функціонування системи самоврядування міста. На нашу думку, поняття «міське право» в цей досліджуваний період застосовувалося принаймні у трьох значеннях: 1) як природне право громади на самоврядування, основою якого є свобода громадян, право на самоврядування з власним судочинством, право участі в управлінні торговельними й ремісничими об'єднаннями, право на фортифікаційні споруди, а також право на прийняття власних статутів; 2) як сукупність актів органів міського самоврядування звичаєве право сформувалося в умовах міста; 3) як право на здобуття міського громадянства, тобто правовий зв'язок між міщанами та міською громадою [10, с. 104]. Міське право Гетьманщини як комплексну систему можна вважати підгалуззю козацького державного права, що включало норми судово-адміністративного, фінансового, військового, земельного, торгового й інших інститутів права. Оскільки сфера дії адміністративного права на той час була фактично монополізована російським урядом, «Права», окрім загальних положень про право займати посади лише місцевим і шляхтичам, подають більш-менш докладний порядок місцевого самоуправління та дуже стисло регламентують сільське самоуправління [8, с. XL].

Норми права, які стосуються правового становища мешканців міст (міщан), їх відповідальності за порушення договорів і скоєння злочинів, як і всіх інших громадян, розміщені майже в усіх главах «Прав, за якими судиться малоросійський народ», зокрема в гл. 2 арт. 6; гл. 3, арт. 2 п. 8, арт. 7 п. 9, арт. 10 п. п. 1, 4, 5; гл. 4 арт. 1, 13 п. 4; гл. 5 арт. 1 п. 4, арт. 20 п. 2; гл. 7; гл. 8 арт. 2 п. 1; гл. 14 арт. 3, 4, 8, 9 п. 1; гл. 16 арт. 49; гл. 20 арт. 19 п. 3; гл. 21 арт. 2, 3, 4, 5; гл. 22 арт. 5; гл. 24 арт. 4; гл. 26; гл. 28 арт. 1 [8].

Найбільший інтерес для дослідження міського права Гетьманської України становить глава 26 «О магістрате или уряде гродскомъ упривиліюванихъ и другихъ меншихъ городовъ, о судахъ градськихъ и о другихъ должностяхъ» [8, с. 452]. За своєю структурою вказана глава складається з шести артикулів, поділених на окремі за нумерацією тридцять чотири пункти, які вміщали такі положення: про вибори до магістрату і його склад у містах із привілейним правом самовряду-

вання; про вибори урядників до ратуші та її склад у непривілейних містах; про допоміжний склад урядників у магістратах і ратушах; про склад магістратського («градського») суду та про організацію судочинства; про судові книги; про апеляції; про скарги на вїттів та інших урядників; відповідальність за порушення імунітету вїтта й інших міських урядників; відповідальність за порушення порядку в судовому засіданні; права й обов'язки вїтта й інших магістратських урядників у міському самоврядуванні; про дотримання стандартних вимірів ваги та довжини; про встановлення ціни на хліб; про організацію міських розваг; про належний порядок у шинках; про міські прибутки та витрати; про контроль над міськими цехами; про господарський порядок у містах (утримання в належному стані мостів, вулиць, дворів тощо); про протипожежну безпеку.

Що стосується порядку організації міського самоврядування, то цілком вірогідно, що укладачами «Прав» запозичений досвід Києва та Чернігова, адже саме із цих українських міст запрошувалися до складу кодифікаційної комісії професійні урядники, які мали навички проведення виборів у магістрату й ратуші. До кандидатів на головні посади міста висувалися особливі вимоги, а саме: походити зі знатних міщан; постійно проживати в місті; мати такі моральні якості, як совісність, розсудливість, добронравність; мали освіту; бути законнародженими; розбиратися в праві; за віком не молодші за 25 і не старші за 70 років; мали середній матеріальний достаток. Не допускалися до виборів на міські посади лихварі, перелюбці, іновірці (нехристияни) та іноземці тощо.

Згідно з «Правами», в магістратських містах головними виборними членами мали бути вїт, бургомістри, райці та лавники, а ратушних містах – тільки вїт і три бургомістри. До складу рядового штату урядовців у магістратських і ратушних містах належали писар, межових (земельних) справ комісар або межовик і підмежовик, городничий, один або два возних, які також обиралися. Усі вищезазначені члени та урядовці мали складати присягу на вірність. Начальником і головним суддею привілейних (із магдебурзьким правом самоврядування) та непривілейних (державних) міст був вїт, який своїм прикладом повинен був спрямовувати роботу бургомістрів, райців, лавників та інших міських урядовців.

За новими положеннями, до магістратського суду повинен уходити вїт і не менше ніж п'ять указаних вище персон (бургомістри, райці та лавники), а до ратушного – не менше ніж три особи саме для вирішення чолобитних і кримінальних справ, які б виносили рішення та вироки тільки згідно з статтями цих «Прав». Судові засідання мали відбуватися щоденно, крім святкових та урочистих днів, а термінові й невідкладні справи дозволялося розглядати навіть у ці дні протягом шести годин – від сьомої години ранку до першої години по обіді. За неналежну поведінку в приміщенні ратуші під час судових засідань магістратські особи підлягали покаранням у вигляді термінового випровадження із суду, штрафу та арешту, а за неодноразові неподобства позбавлялися своєї посади. Значимість членів магістратів і ратуш закріплювалась їх посиленою правовою охороною. За скоєння злочинів проти суддів і суду винні підлягали суворою покаранням відповідно до статей глави сьомої «О судахъ, судияхъ и другихъ персонахъ к суду надлежащихъ, и о содержаніи правного порядка в делахъ судебныхъ» [8, с. 80], яка потребує особливої характеристики.

Варто зазначити, що «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. містять величезний масив інформації про вітчизняний суспільний устрій, державний лад, судочинство, місцеве самоврядування тощо, які ще досі не розвідані в повному обсязі.

Висновки. З огляду на вищевказане, можна резюмувати, що кодифікований збірник «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. як правова пам'ятка українського міського права важлива тим, що положення його змісту відображають тогочасні суспільні відносини у сфері міського самоврядування в українських містах Гетьманщини XVIII ст. Своїми постановами цей збірник, крім усього, мав також сприяти забезпеченню законності, громадського порядку, здійсненню судочинства в тогочасних містах і вказував на перспективи подальшого вдосконалення вітчизняного міського самоврядування. Дослідження положень «Прав, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р., що вміщував норми майже всіх галузей права, у тому числі міського, необхідно продовжувати в напрямі виявлення його фактичного застосування магістратськими органами українських міст.

Список літератури:

1. Пархоменко Н.М. Джерела права: проблеми теорії та методології: монографія. Київ, 2008. 336 с.
2. Историчне джерелознавство / Я.С. Калакура, І.Н. Войцехівська, С.В. Павленко та ін. Київ, 2002. 488 с.
3. Когут З.Є. Російський централізм і українська автономія. Канадський інститут українських студій. Ліквідація Гетьманщини 1760–1830. Київ, 1996. 317 с.
4. Месяц В.Д. История кодификации права на Украине в первой половине XVIII века: монографія. Київ, 1963. 127 с.
5. Кистяковский А.Ф. Права, по которым судится малороссийский народ. Київ, 1879. 1063 с.
6. Тарановский Ф.В. Обзор памятников магдебургского права западнорусских городов литовской эпохи: Историко-юридическое исследование. Варшава, 1897. 207 с.
7. Багалея Д.И. Магдебургское право в Левобережной Малороссии. Санкт-Петербург, 1892. 55 с.
8. «Права, за якими судиться малоросійський народ» 1743 р. / відповідальний редактор Ю.С. Шемшученко. Київ, 1997. 547 с.
9. Василенко М.П. Вибрані твори: у 3 т. Київ, 2006. Том 2: Юридичні праці / упорядники: І.Б. Усенко (кер. колективу), Т.І. Бондарук, А.Ю. Іванова, Є.В. Ромінський; від. ред. Ю.С. Шемшученко, І.Б. Усенко. 560 с.
10. Кіселичник В.П. Львівське міське право: поняття, джерела, періодизація та зміст. Вісник Львівського університету. Серія «Юридична». Львів, 2004. Вип. 39. С. 102–110.

«ПРАВА, ПО КОТОРЫМ СУДИТСЯ МАЛОРОССИЙСКИЙ НАРОД» 1743 ГОДА КАК ПРАВОВОЙ ПАМЯТНИК ГОРОДСКОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ УКРАИНЫ

В статье анализируется правовой памятник городского самоуправления – «Права, по которым судится малороссийский народ» 1743 года, который является кодифицированным сборником нормативных актов в казацко-гетманской Украине XVIII века. Рассматриваются особенности создания данного сборника, его структура, содержание и подробно анализируются положения, посвященные городскому самоуправлению украинских городов Гетманщины.

Ключевые слова: самоуправление, городское право, кодификация, магистрат, мещане, войт, бургомистр.

THE RIGHTS OF WHICH THE MINOR RUSSIAN PEOPLE ARE JUDGED OF 1743 AS LEGAL MEMORY OF MUNICIPAL SELF-GOVERNMENT IN UKRAINE

The article analyzes the memory of the right to municipal self-government – “The rights of which the minor Russian people are judged” of 1743, which was the codified collection of normative acts in the Cossack-Hetman Ukraine of the XVIII century. The peculiarities of creation of this collection are included. Its structure, content are considered, provisions, which are devoted to municipal self-government of Ukrainian cities of the Hetmanate are analyzed in detail.

Key words: self-government, urban law, codification, magistrate, urban people, voit, burgomist.

Євдокимов В.В.

Житомирський державний технологічний університет

МІСЦЕ ГАЛИЦЬКОГО СЕЙМУ В ДЕРЖАВОТВОРЧИХ ПРОЦЕСАХ ГАЛИЧИНИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТ.

У статті розглядаються характерні риси державотворчих процесів, що мали місце в Галичині другої половини ХІХ ст. Край, який перетворився на осередок українського національно-політичного відродження, трансформувався під впливом правової системи Габсбургів, а система парламентаризму вплинула на основні концепції державотворення. Акцентується увага на основних аспектах формування та функціонування Крайового сейму. Розглядаються характерні риси правосприйняття і правової культури галицьких українців, які завдяки сейму почали активніше відстоювати власні права. Аргументується думка, що Галицький сейм був важливим і складовим етапом національної традиції парламентаризму.

Ключові слова: Галицький сейм, нормотворча діяльність, правова система, парламентаризм, Галичина, Австро-Угорщина.

Постановка проблеми. Історико-правове дослідження окремих етапів українського державотворення завжди є актуальним із наукового та суспільного поглядів. Особливий інтерес викликає ХІХ – початок ХХ ст., коли українські землі були розділені між двома європейськими монархіями – Австрійською та Російською. Якщо остання характеризувалася дотриманням необмеженого абсолютизму й усіляким перешкоджанням процесів національно-політичного відродження українців, то австрійські Габсбурги обрали для себе ліберальним тип абсолютизму, який регулювався конституційними законами і став ефективним механізмом дотримання цілісності поліетнічної держави.

Саме в Галичині протягом другої половини ХІХ ст. сформувалася специфічна етнополітична ситуація, яка сприяла політизації національного руху та формуванню концепції національної державності. Обидва явища відбулися тут раніше на кілька років, ніж у Наддніпрянщині. Причин цього явища було декілька. По-перше, політизації національних рухів сприяла правова система імперії, яка була ліберальною за своїм характером та опиралася на засади парламентаризму, що активно впроваджувалися. По-друге, Галицький сейм перетворився на офіційне місце розв'язання польсько-українських політичних протиріч, а отриманий у ході дискусій і нормотворчої діяльності досвід став умовою високого рівня правової культури населення.

Наукова актуальність дослідження зумовлюється відсутністю праць, що розглядають нормотворчу діяльність Крайового сейму нерозривно з процесами національного державотворення Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській історико-правовій науці дослідження окремих етапів національного державотворення завжди є актуальними. Однак окремі сторінки історії вимагають детальної уваги. Однією з таких проблем є історія українського парламентаризму, особливо діяльність Галицького крайового сейму. Серед вітчизняних учених розгляд окремих питань діяльності Крайового сейму відбувався в ракурсі історії та історії права зазначеного періоду.

Методологічну основу дослідження становлять праці таких вітчизняних і зарубіжних науковців: А. Баран, П. Граціанського, Л. Іліна, І. Козика, К. Левицького, М. Мудрого, А. Салтівського, В. Шевчука, О. Шеремети, С. Фраза й ін.

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення місця й ролі Галицького крайового сейму в процесах українського державотворення Галичини другої половини ХІХ – початку ХХ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Друга половина ХІХ ст. стала часом важливих політичних трансформацій і конституційних перетворень в імперії Габсбургів. У кінці 1860-х рр. з прийняттям імперської конституції завершилося розпочате під час «Весни народів» становлення

нової системи галицько-австрійських відносин. Незважаючи на декларування рівноправності всіх національностей, у тому числі й у правовій площині, в Галичині влада остаточно виявилася в руках поляків, що відобразилося на особливостях розвитку української державницької думки [8, с. 169]. Політико-правовий статус Галичини розвивався в межах правової системи Австрійської імперії, яка під впливом зовнішньополітичних факторів трансформувалася від централізму до федералізму. З утворенням у 1867 р. дуалістичної Австро-Угорської імперії можна говорити про формування специфічного тільки для Австрії імперського федералізму, який передбачав існування окремих політичних центрів у Відні та Будапешті з одночасним дотриманням політичних прав і свобод слов'янських народів.

Для ефективного вирішення дрібних соціально-економічних і культурних питань, а також для уникнення відцентрових тенденцій у провінціях імперії ще 1861 р. були утворені крайові сейми. Саме на сейми була перекладена вся повнота місцевої влади. Законодавчу основу функціонування сейму визначали два додатки: Крайовий статут і Сеймова виборча ординація (додатки до «Лютневий патенту» 1861). У цих законах регламентувалися основні положення, за якими здійснювалося функціонування сейму, починаючи від основних принципів і повноважень керівних органів і закінчуючи принципами політичних взаємин. Кожна провінція імперії Габсбургів отримала право на створення крайових сеймів, які мали своє представництво в Державній Раді (рейхсраті) у Відні й починали свою діяльність після видання відповідного імператорського розпорядження.

Разом із тим не лише конституційні перетворення в імперії Габсбургів були основними каталізаторами української національної ідентичності. Розвиток державотворчих процесів був закономірним наслідком еволюції національно-визвольного руху, який із початку XIX ст. з культурницьких форм поступово трансформувався в політичний. Однак утвердження засад парламентаризму було, на нашу думку, основною передумовою формування державотворчих концепцій. Сформоване представниками культурницького напрямку «українське питання» в умовах політизації національного руху набуло чітких правових рис. Більше того, участь у роботі сейму та імперського парламенту дала можливість українцям задекларувати власні політичні вимоги на найвищому рівні. Якщо й реальних практичних наслідків і не вдалося досягнути, то було зруйновано

поширюваний поляками міф про виключно польський характер Галичини.

Першим важливим етапом у процесі розвитку державотворчих процесів Галичини другої половини XIX ст. були події 1848–1849 рр., які різко прискорили формування національної свідомості українського населення краю. Варто погодитися з думкою польського вченого С. Фрази, що «в половині XIX ст. рух українців увійшов у стадію остаточної кристалізації. Від «Весни народів» справа русинська вже перестала бути тільки прикметною етнографічно мовною і стала проблемою політичною» [11, с. 149]. Саме в революційні роки в Галичині був створений перший політичний український представницький орган влади – Головна Руська Рада, яка у відозві до українського народу заявила: «Ми русини Галицькі належимо до великого українського народу, який одним говорити язиком і 15 мільйонів виносить» [6, с. 21]. Тобто вперше сформульована концепція соборності. У заяві чітко вказувалося, що «півтретя мільйона землю Галицького замешкує. Той народ бив колись самодільним, рівнявся в славі народи Європи, малий свою мову, свої закони» [6, с. 21–22]. У ході революції галицькі українці обиралися також послами до імперського парламенту, що слугувало для них першим суттєвим досвідом парламентської діяльності.

Черговим етапом формування національної ідентичності галицьких українців була їхня участь у роботі Галицького крайового сейму, що за час свого функціонування перетворився в центр політичного життя краю. Крайові сейми створені на підставі «Жовтневого диплому» 1860 р. й «Лютневого патенту» 1861 р. [3, с. 61]. Створення сейму мало колосальний вплив на політичну свідомість українського населення. Незважаючи на періодичне ослаблення інтересу громадськості до роботи найвищого представницького органу краю, в більшості він асоціювався не лише з образом імперської влади, а й зі своєрідною офіційною, політичною «трибуною», виступи з якої іноді викликали інтерес у Відні [4, с. 62].

Діяльність Галицького сейму в перші роки після створення не характеризувалася активною нормотворчою діяльністю, оскільки основний акцент робився на міжнаціональному українсько-польському політичному протистоянні, яке формально починалося в процесі виборчої кампанії і тривало під час сеймових дебатів. Причиною протистояння було заперечення поляками національної, культурної та політичної відособленості українців. Шовіністична політика поляків і всі-